

3. Малік М. Й. До питання сталого розвитку сільських територій. *Економіка АПК*. 2008. № 5. С. 51-55.

4. Наумов О.Б., Наумова Л.М. Стратегічні вектори державного регулювання агропромислового виробництва: інструменти та методи консолідації ресурсів розвитку. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2017. № 4. С. 93-100.

5. Реалізація продукції сільськогосподарськими підприємствами за 2016 рік. К. : ДССУ. 2017. 120 с.

6. Васильєва Н.К. Математичні моделі інноваційного розвитку в аграрній економіці: Монографія. Дніпропетровськ : РВВ ДДАУ. 2007. 348 с.

7. Щербата М.Ю. Управління оборотними активами молокопереробних підприємств АПВ. *Бізнес-навігатор*. 2014. № 1. С. 155-159.

8. Gryshova I.Yu., Shestakovska T.L. The asymmetry of the resource configuration and its destructive impact on the capitalization of agribusiness. *The Scientific Papers of the Legislation Institute of the Verkhovna Rada of Ukraine*. 2017. №2. P. 128-133.

9. Strielkowski W., Gryshova I.Yu. Ukrainian labour migration in the Czech Republic. *Scientific bulletin of Polissia*. 2016. №4 (8). С.224-231.

10. Гатаулін А.М., Гаврилов Г.В. Математическое моделирование экономических процессов в сельском хозяйстве. М. : Агропромиздат, 1990. 432 с.

11. Митяй О.В., Хлисту́н О.А. Альтернативні джерела підтримки та зміцнення економічної безпеки підприємств агропродовольчої сфери. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: «Економічні науки»*. Вип. 9-1. Ч.1. 2014. С. 57-60.

** Лівінський Анатолій Іванович – кандидат сільськогосподарських наук, доцент Одеського державного аграрного університету.*

Стаття надійшла до редакції 10 червня 2018 р.

УКД 338.242

Ірина Маркіна *
Микола Сьомич *

ДЕРЖАВНІ МЕХАНІЗМИ ПРОТИДІЇ ТІНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ ЯК ЕЛЕМЕНТ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

У статті охарактеризовані передумови необхідності удосконалення механізму державного регулювання процесу протидії розвитку тіньової економіки України. Визначені основні прорахунки і помилки в проведенні державними органами економічних перетворень в 90-і роки, що вплинули на рівень тіньової економіки в сучасній Україні. Визначено дуалістичність тіньової економіки. Виділено основні моделі державного регулювання протидії тіньової економіки, що використовуються різними країнами з різним рівнем розвитку економіки, і особливості їх застосування.

Ключові слова: економічна безпека, детінізація, державна політика, державне регулювання, механізм управління, офіційна економіка, тіньова економіка.

Маркіна И. А., Семич Н. И. Государственные механизмы противодействия тенизации экономики Украины как элемент экономической безопасности.

В статье охарактеризованы предпосылки необходимости совершенствования механизма государственного регулирования процесса противодействия развитию теневой экономики Украины. Определены основные просчеты и ошибки в проведении государственными органами экономических преобразований в девяностые годы, которые повлияли на уровень теневой экономики в современной Украине. Определена дуалистичность теневой экономики. Выделены основные модели государственного регулирования

противодействия теневой экономики, используемые различными странами с разным уровнем развития экономики и особенности их применения.

Ключевые слова: *экономическая безопасность, детенизация, государственная политика, государственное регулирование, механизм управления, официальная экономика, теневая экономика.*

Markina I. A., Somych M. I. Public mechanisms of countering shadowing economy in Ukraine as an element of economic safety.

The article describes the prerequisites for the need to improve the mechanism of state regulation of the process of counteracting the development of the shadow economy of Ukraine. The main mistakes made by state bodies of economic transformations in the 1990s were determined, which influenced the level of the shadow economy in modern Ukraine. The duality of the shadow economy is defined. The main models of state regulation of the counteraction of the shadow economy, used by different countries with different levels of economic development and peculiarities of their application, are singled out.

Keywords: *de-shadowing, state policy, public regulation, economic security, management mechanism, official economy, shadow economy.*

Вітчизняна економіка потребує побудови економічно вигідних взаємовідносин держави, бізнесу та споживача, а процес розвитку і вдосконалення системи економічних інтересів – подальшої наукової розробки й обґрунтування. При цьому важливо, щоб система інтересів векторно збігалася з принципами забезпечення економічної безпеки і не створювала конфліктних ситуацій у різних соціальних рівнях суспільства. Загальновідомо, що тіньова економіка є складовою частиною економіки, що зазнає значних змін упродовж усього періоду розвитку будь-якої держави. Система тіньових економічних відносин, що сформувалася за часів СРСР, вплинула на подальшу тинізацію економіки України. Проте тенденція до зростання обсягів тіньової економіки була зумовлена подальшими нерациональними урядовими рішеннями та неефективними реформами у різних сферах господарювання [5].

Час радикальних соціальних, політичних і економічних змін у кожній із країн світу характеризується активізацією тіньових проявів в економічній діяльності. Не став винятком і трансформаційний процес у постсоціалістичних країнах, у тому числі в Україні [15]. Як свідчать дослідження, тіньова економіка – явище не нове. Подібний економічний феномен притаманний усім країнам незалежно від рівня і моделі економічного розвитку [7].

Складність і особливості тіньової економіки зумовили необхідність наукових досліджень у сфері тіньових економічних відносин. Сутність тіньової економіки і шляхи боротьби з нею розглянуто в публікаціях вітчизняних та зарубіжних вчених: Варналій З.С. [10], Верещагін С.Г. [4], Дворянінов А.В. [5], Дяченко О.П. [18; 19], Латов Ю.В. [6], Маркіна І.А. [7], Проява С.М. [8], Швабій К.І. [12], Гришова І.Ю. [18; 19], Наумов О.Б. [17] та інші.

Незважаючи на достатнє вивчення феноменів і форм тіньової економіки, методів оцінки масштабів тіньової економіки, форм і методів державного впливу на тіньову економіку, більш детального дослідження потребує механізм державного регулювання процесів протистояння тіньовій економіці.

Метою дослідження є удосконалення механізму державного регулювання процесу протидії розвитку тіньової економіки України, що є важливим аспектом для повного та глибокого вивчення явища тинізації офіційної економіки, а також для розробки заходів щодо її детинізації.

Значний вплив на рівень тіньової економіки в сучасній Україні мали явні прорахунки й помилки в проведенні державними органами економічних перетворень в 90-і роки минулого століття. Перша і найважливіша помилка полягала в тому, що державні структури в 90-ті роки втратили здатність не тільки до стратегічного, а й до оперативного управління економікою, зокрема й до здійснення основних функцій у сфері національної безпеки. Некеровані сфери економіки дуже швидко заповнилися мафіозно-тіньовими зв'язками і

сімейно-дружніми відносинами, для яких характерні прагнення «відхопити ласі шматки громадського пирога», нажитися за рахунок спекулятивних операцій: від організацій «пірамід», обману і вимагання, до поширення особистісних, кланово-земельних відносин. Друга помилка полягала в процесі реалізації моделі економічного реформування, яке включало масову форсовану приватизацію, стрімку лібералізацію цін, разове «відкриття» економіки зовнішньому світу, рестриктивну грошово-кредитну політику, жорсткий податковий пресинг на виробництво, дестимулюючий механізм легальної економічної діяльності, що витісняв останню в тінь. Третя помилка відбулася при усуненні держави від соціальної політики в 90-і роки. В Україні, як і в більшості постсоціалістичних країн, сформувалася структура суспільства, що володіла високим тіньовим потенціалом. Велика частка населення, що відносилася до категорії бідних, безробітних і фіктивно зайнятих, так зване соціальне дно (із числа жебраків, безпритульних, біженців тощо) стала основним соціальним осередком для розвитку тіньової економіки [9].

Також сама держава та її органи стали активними учасниками тіньових операцій. Представники різних органів влади отримували вигоди від процесів приватизації, розпродажу природних ресурсів, розбудови й підтримки фінансових пірамід, зростання корупції.

В останні десятиріччя держава, прагнучи приборкати і вивести на легальний ринок тіньовий сектор, намагалася здійснювати окремі кроки в області оподаткування, контрольно-фіскальних функцій підтримки підприємництва. Окремо слід відзначити політику децентралізації та посилення фінансової спроможності органів місцевого самоврядування [16].

Проте існування тіньового сектора економіки – проблема комплексна, вона має не тільки економічні, але й політекономічні, соціальні і, навіть, психологічні причини. Світовий досвід і численні дослідження свідчать, що боротьба з тіньовою економікою повинна здійснюватися одночасно в декількох напрямках. Перевага або зосередження заходів тільки на одному напрямку (наприклад, концентрація на посиленні контролю) може не тільки не увінчатися успіхом, але й привести до протилежних результатів – до зростання тіньового сектора [1].

Для ефективного виведення економіки з тіні необхідно, перш за все, визначити фундаментальні причини цього явища. Основними «драйверами» переходу економічних агентів у тінь є:

- порівняно високе податкове навантаження;
- надмірна «зарегульованість» економічної діяльності, адміністративні бар'єри ведення бізнесу;
- низька ефективність політики державних громадських інститутів – відсутність захисту прав власності, незалежного суду, свободи інформації, громадського контролю над діяльністю уряду тощо;
- низька якість регулювання ринку праці, проблеми нелегальної міграції, нелегальної робочої сили;
- низька якість державних послуг і відсутність видимого для платника податків зв'язку між рівнем отримуваних ним державних послуг і обсягом його податкових зобов'язань;
- корупція серед представників перевіряючих органів.

Перераховані причини навряд чи можуть бути усунені послідовно – вони пов'язані між собою, наприклад, занадто високе податкове адміністративне навантаження створює стимули для корупції, зловживання владою, використання системи «відкатів».

Відзначаючи масштаби тіньового сектора в країні, можна сформулювати такі основні закономірності: обсяг тіньового сектора тим вищий, чим вище податкове навантаження, вищі ставки податків на працю і соціальних внесків, більше «зарегульована» економіка, нижча якість суспільних інститутів, менша задоволеність якістю державних послуг, вищий рівень безробіття.

Зниження тіньового сектора є одним із пріоритетних напрямків стратегічного розвитку України, реалізація якого неможлива без системного підходу до аналізу тіньової економіки

в цілому, її окремих складових і взаємозв'язків між ними, а також визначення основних факторів впливу на тінзацію капіталів економічних суб'єктів [10, с. 126].

У країнах з трансформаційною економікою, на відміну від розвинених країн, інститути тінгової економіки активно вивчаються поряд з інститутами легальної економіки. Така ситуація обумовлена тим, що господарська діяльність у країнах з такою економікою завжди може відбуватися поза законом. Для цього необхідно розібратися в суті тінгової економіки та визначити шляхи скорочення тінгового сектора.

Виникає необхідність у здійсненні регулюючих впливів на окремі суб'єкти господарювання. Важливо звернути увагу на індикативну функцію тінгової економіки, що полягає в демонстрації недосконалості окремих механізмів державного регулювання.

Можна погодитися з думкою Сулакшин С., який зазначає: «Не можна сказати, що до теперішнього часу в країні не робилися спроби розробити і реалізувати ті чи інші концепції протидії корупції та тінговій економіці, ініціаторами яких виступали регіональні структури, окремі політики і наукові колективи. Так само як не можна з упевненістю стверджувати, що всі ці концептуальні підходи в різному ступені були помилковими або несвоєчасними» [9].

Позначену проблему суперечності економічних інтересів держави та безпеки суб'єктів господарювання підтверджують дослідження Чернишової Ю., яка дійшла такого висновку: «Дослідження малого підприємництва в концепції економічних суперечностей, що припускає основне і безліч приватних економічних суперечностей, дозволило розкрити його сутність: зіткнення інтересів держави та інтересів малого підприємництва, суперечності незалежності приватної власності і державного регулювання малого підприємництва; між інтересами господаря-підприємця та інтересами найманих працівників, між економічною ініціативою підприємця і злочинними посяганнями на підприємницьку справу ...» [11].

Основний внесок у практику аналізу стану безпеки малого підприємництва вніс Шурус А.А., який сформулював основну економічну суперечність – постійне зростання соціально-економічного значення малого підприємництва в країні і відносно низька економічна життєздатність малих підприємств, низький рівень їх безпеки [13].

Аналіз функціонування різних економічних систем дозволяє зробити висновок, що будь-якій із них притаманне існування таких економічних відносин, які суперечать чинним правовим нормам. Досліджуючи генезис «тінгової економіки», науковці пов'язують її виникнення та розвиток із формуванням інституту державності [12].

Доцільно відзначити, що загальною передумовою появи тінгової економіки в державі є потреба значної частки населення отримувати й акумулювати грошові кошти, ігноруючи при цьому обов'язкові платежі та податки.

Одна з причин виникнення широкого спектра тлумачень такого поняття, як тінгова економіка, викликана двозначністю, яка міститься в самому терміні. З одного боку, у ньому вбачається нелегальний і кримінальний початок, а з іншого – стверджується про економіку та пов'язані з нею виробничі відносини. Так, на думку дослідника Латова Ю.В., на сучасному етапі сформувалися дві парадигми аналізу тінгових економічних відносин – інституціональна («десотіанська») і традиційно-інституційна (культурологічна). Згідно з першою парадигмою головною причиною тінгових відносин є недосконалість законів та правоохоронної діяльності, які створюють великі витрати для легального захисту прав власності. Згідно з другою – головна причина – це культурні норми, які розглядають конкурентну підприємницьку діяльність як маргінальну [6, с. 273].

Основними передумовами, що зумовлюють розвиток тінгової діяльності на національному рівні, можна визнати наявність прогалів і колізій у господарському законодавстві, слабкий розвиток фінансових інститутів з їх контролюючими функціями, недосконалість правової бази в області податків, низький рівень заробітної плати у значній частини населення, що змушує знаходити додаткові джерела доходу. Особливе місце серед перерахованих явищ займає результат злиття кримінальної й економічної злочинності – кримінальна діяльність відрізняється на сучасному етапі розвитку економічних відносин організованістю та професіоналізмом суб'єктів, що здійснюють правопорушення і злочини, високим рівнем технічного шахрайства з використанням комп'ютерної техніки та глобальної

мережі Інтернет, а також корумпованими зв'язками організованої злочинності з органами державної влади тощо [1].

Основна причина існування тіньового сектора економіки полягає в існуванні державного сектора економіки, який породжує як податки, так і корупцію та бюрократію, які є фактично основними детермінантами існування тіньового сектора економіки. Тому можна стверджувати, що розмір тіньового сектора економіки – це «плата» суспільства за існування (ефективного/ неефективного) державного сектору економіки. У країнах, де держава ефективно виконує свої функції, тіньовий сектор економіки невеликий. У країнах, де держава неефективно виконує свої функції, тіньовий сектор економіки значний. Наочним прикладом цьому є Україна [3, с. 117].

Для здійснення ефективної боротьби з тіньовим сектором вітчизняної економіки лише визнання наявності цієї проблеми недостатньо. Необхідно на найвищому державному рівні усвідомлення неминучості усунення цієї ключової перешкоди для забезпечення підвищення ефективності економічних показників національної економіки. Механізм державного регулювання процесу протидії розвитку тіньової економіки України має носити комплексний характер державної політики, розрахованої на тривалий період.

Аналіз досліджень із зазначеної проблематики дозволив визначити існування трьох основних підходів до формування механізму державного регулювання процесу протидії розвитку тіньової економіки: організаційний підхід, управлінський підхід, організаційно-управлінський підхід [4].

Організаційний підхід дозволяє відстежувати дію об'єктивних закономірностей організації, розкривати критерії та принципи організованості, досліджувати організаційну основу процесу протидії тіньовій економіці, організаційне середовище та умови активності суб'єктів підприємницької діяльності, аналізувати організаційний механізм і прогнозувати шляхи його вдосконалення [7].

Управлінський підхід вивчає управління як одну із функцій організації, розробляє цілі, можливості і методи управлінського впливу на організацію протидії тіньовій економіці відповідно до об'єктивних закономірностей управління.

Організаційно-управлінський підхід до формування механізму протидії тіньовій економіці передбачає системний аналіз поведінки суб'єктів у тіньовому секторі економіки, його формалізацію, дослідження функцій і, відповідно, виявлення закономірностей протидії офіційній економіці як протидії тіньовій економіці, одним з елементів якої і є механізм державного регулювання процесу протидії розвитку тіньової економіки, зокрема його організаційно-управлінської складової [3].

Протидія розвитку тіньової економіки, а в подальшому і зниження її рівня, має знайти відображення в стратегії соціально-економічного розвитку країни, що пов'язано з декількома основними причинами: по-перше, це одна з основних проблем реалізації ринкових реформ; по-друге, стратегічне значення проблеми не обмежується довгостроковим характером її рішення. Вона пов'язана з докорінними перетвореннями всієї економічної системи країни, а це означає зміну парадигми соціально-економічного розвитку, формування середнього класу; по-третє, в загальному контексті глобалізації світової економіки Україна не може зайняти належного місця у світовому співтоваристві, перебуваючи в списку найбільш корумпованих країн; по-четверте, тіньова і кримінальна економіка є фінансовою базою тероризму, а значить, несе в собі загрозу національній безпеці країни.

Тобто, комплексний підхід до протидії тіньовій економіці в Україні відсутній, ведеться лише боротьба з окремими її проявами, здійснюються заходи без урахування регіональної специфіки. Очевидно, що скорочення обсягу тіньового обороту хоча і є важливим завданням, але не може бути здійснено будь-якими засобами. Посилення державного тиску на малий та середній бізнес, розширення повноважень відомств, контролюючих господарську діяльність, здатне істотно сповільнити економічне зростання.

Окреслені цілі державної політики щодо підтримки підприємництва повинні бути враховані при розробці концептуальних положень державної протидії тіньовій економічній діяльності.

Проведені дослідження дозволили виділити основні моделі державного регулювання протидії тіньовій економіці, що використовуються країнами з різним рівнем розвитку економіки, і особливості їх застосування (Табл. 1).

Основні моделі державного регулювання протидії тіньовій економіці

Моделі державного регулювання протидії тіньовій економіці	Особливості моделі державного регулювання протидії тіньовій економіці	Приклади країн, в яких використовують модель
Модель «саморегулювання»	1. Відсутність центрального органу протидії тіньовій економіці. Регулювання протидії тіньовій економіці здійснюється шляхом громадської «самоорганізації». 2. Економіка країни є високорозвинутою. 3. Тіньова економіка не є загрозою національній безпеці	Високорозвинені країни з ринковою економікою
Модель «пріоритетності» протидії	1. Наявність авторитетного центрального державного органу протидії тіньовій економіці. 2. Пріоритетне фінансування протидії тіньовій економіці. 3. Невідворотність покарання. 4. Ідеологія неприйняття корупції та тіньовій економіки в суспільстві	Країни з централізованою, плановою економікою
Модель комплексного підходу	1. Протидія тіньовій економіці перебуває у відомстві кількох міжгалузевих органів економічного чи правового профілю. 2. Тіньова економіка є загрозою економічній безпеці країни	Росія, Україна, Узбекистан, Молдова та інші

* Джерело: [3]

Дослідження свідчать, що на сучасному етапі головною метою державної політики щодо протидії тіньовій економіці України на всіх рівнях є створення вискоелективного механізму державного регулювання протидії тіньовій економіці, що забезпечує широкі можливості для розвитку легального сектору економіки та є передумовою створення системи протидії тіньовим економічним відносинам.

Проведені дослідження дають підставу зазначити, що процес впровадження концепції протидії тіньовій економіці на державному рівні протікає складно й нерівномірно. Вивчення стану протидії тіньовим відносинам дозволяє виділити чотири стадії готовності до впровадження концепції протидії проявам тіньовій економіці (Рис. 1).

Рис. 1. Стадії готовності до розробки та впровадження концепції протидії тіньовій економіці [3; 6]

Відповідно до проведеного аналізу зарубіжної практики існує два основні підходи до легітимізації тіньового сектору – посилення «очікуваного» покарання (за рахунок збільшення ймовірності застосування «каральних заходів» і підвищення його жорсткості) та стимулювання добровільного виходу з тіні. Ці підходи рідко використовуються окремо.

Серед практичних заходів, спрямованих на зниження тіньового сектора, можна виділити такі [2]:

- посилення вимог до заявок на право податкового вирачування в галузях із високими ризиками відходу в тінь (Канада, Швеція, Велика Британія, США);
- поширення практики використання даних «третьох сторін» при виявленні споживання, що «кидається в очі» (над дорогих товарів і предметів розкоші) (Австралія);
- публікація у відкритому доступі імен неплатників – політика *naming and shaming* (Велика Британія);
- створення системи стандартів або типових показників для галузей, які показували б співвідношення між витратами і випуском продукції (Австралія);
- примусове використання сертифікованих касових апаратів (із чорним ящиком) для організацій, що використовують готівку (Канада, Швеція, Греція);
- примусове використання реєстрів найманих працівників з обов'язковим зазначенням особистих даних працівника, відпрацьованого часу, виду діяльності організації та її назви (Швеція);
- додаткові штрафи для платників податків, які раніше вже були викриті в ухиленні від сплати податків (Велика Британія);
- створення служби зв'язку з платниками податків, які пройшли аудиторську перевірку, для моніторингу поточного стану та забезпечення допомоги в разі потреби (Австралія).

Найчастіше застосовується комбінація цих заходів. Варіанти заходів зниження масштабів тіньового сектора, сформульовані в Табл. 2.

Таблиця 2

Варіанти заходів щодо зниження масштабів тіньового сектора

Підхід	Метод	Можливі заходи
Посилення покарання	Удосконалення механізму виявлення порушень	Поліпшення роботи з даними, об'єднання зусиль перевіряючих органів, участь у міжнародних угодах
	Підвищення жорсткості покарань	Підвищення покарання за податкові злочини, введення кримінальної відповідальності, продовження термінів давності тощо
	Усвідомлення загрози бути викритим і відповідні наслідки	«Соціальна реклама», що показує всі негативні наслідки ведення тіньового бізнесу – від соціальної незахищеності до ефективності процедур щодо виявлення порушень і кримінальної караності ухилення від сплати податків
Стимулювання формалізації та легалізації діяльності	Превентивні заходи (запобігання відходу в тінь)	Спрощення податкового обліку, податкові стимули. Полегшення переходу до режиму «самозайнятості». Введення нових категорій зайнятості в законодавство. Розвиток податкових режимів для малого та середнього бізнесу
	Стимулювання добровільного виходу з тіні	Податкові амністії, заохочення добровільного виходу з тіні
	Створення зв'язків і коаліцій, що утримують від відходу в тінь	Забезпечення переваг роботи з чесними партнерами. Підвищення рівня освіти. Обмін інформацією, податкова прозорість. Прозорість адміністративних процедур

* Джерело: складено на основі [1; 2; 6; 12]

Значна частина суб'єктів тіньової діяльності та осіб офіційно не зайнятих, що належать до вимушеної іллегальної економіки, при осмисленому підході здатні стати реальною силою, яка зміцнить виробництво, підніме офіційну економіку на новий рівень розвитку. Зазначеному можуть сприяти заходи непрямого характеру (вдосконалення податкового й трудового законодавства, системи соціального захисту, підготовки та перепідготовки кадрів), які є більш ефективними в порівнянні з прямими адміністративними заходами (різного роду заборони, посилення покарань).

З іншого боку, необхідне пряме державне втручання, жорстка реалізація принципу диктатури закону, коли мова йде про злісні порушення господарюючими суб'єктами законодавства, вияви прояву корупції й тіньової активності олігархів. У цьому аспекті обґрунтовано виглядають заходи щодо зменшення контролю за малим бізнесом, але посилення покарань за порушення.

Досить актуальним є завдання посилення незалежності влади. Саме на рівні окремих регіонів особливо активно протікають процеси зрощування державної влади з представниками бізнесу, а часом і відверто кримінальними елементами.

Реалізація поставлених завдань вимагає значних змін у структурі державного управління. У широкому комплексі інституційних реформ виділимо, перш за все, оптимізацію структури органів держуправління та правоохоронних органів, встановлення ефективного держконтролю в економічній сфері, адміністративну реформу корпусу держчиновників тощо.

Водночас проведені правові й інституційні заходи не принесуть бажаних результатів, якщо не будуть доповнені заходами щодо формування в країні здорової етичної основи підприємництва та державної служби. Необхідно відмовитися від визнання сили і правового характеру держави як єдиного способу вирішення проблеми тіньової економіки. Закони завжди можна обійти, так само як і сховатися від наглядових органів. Крім того, існують можливості ведення господарської діяльності не порушуючи закон, але які не можна вважати чисто економічними й легальними та відносити до офіційної економіки. До них можна віднести: використання прогалин у законодавстві і неврегульованих законом окремих аспектів економічної діяльності, недобросовісну конкуренцію, відносини бізнесу і влади, побудовані на взаємовигідній основі (хабарі, «відкати», заохочення чиновників).

Держава повинна взяти на себе відповідальність за реалізацію свого роду виховної функції, спрямованої на укорінення здорових принципів етичної поведінки в економічній діяльності й особливу увагу приділяти дотриманню держслужбовцями принципів законності та особистої незацікавленості. Ця проблема повинна вирішуватися в тісній співпраці з інститутами громадянського суспільства – профспілками, організаціями підприємців, творчими асоціаціями, засобами масової інформації.

Об'єднання підприємців повинні мати добре розроблені концепції своєї професійної етики, кодекси поведінки або спеціальні етичні статті, включені до статутних документів, де в тому числі має бути висловлено ставлення до порушення закону й недобросовісних форм бізнесу, а покаранням за порушення повинно стати як мінімум виключення зі спільноти підприємців або кримінальна відповідальність.

Набір конкретних заходів держави щодо формування здорової етичної основи може бути досить значний – від фінансування розробки та реалізації навчальних курсів до встановлення спеціальних премій для найбільш добросовісних учасників ринку, податкового послаблення сумлінним співтовариствам підприємців.

Отже, Україна шляхом управлінського впливу й послідовної політики здатна істотно змінити ситуацію, що склалася в тіньовому бізнесі, і, тим самим, сприяти підйому вітчизняної економіки.

Головною метою державної політики щодо протидії тіньовій економіці в Україні на всіх рівнях повинно стати створення вискоєфективного механізму державного управління протидії тіньовій економіці, що забезпечить широкі можливості участі всіх зацікавлених осіб: правоохоронних органів, органів державного управління всіх рівнів, громадських і політичних організацій, об'єднань і партій, громадян тощо. На *Рис. 2* представлено пропонувані механізм формування державної політики протидії тіньовим відносинам.

Застосування пропонованого механізму державного регулювання процесу протидії розвитку тіньової економіки України буде сприяти не тільки формуванню повноцінного ринкового середовища, розвитку економіки, процесу демократизації суспільства в цілому, але і забезпеченню відродження й ефективного розвитку вітчизняного підприємництва.

Важливість питання державного регулювання процесів протидії тіньовій економіці в Україні та зниження її обсягів полягає в:

- запобіганні та скороченні тіньової діяльності;
- запобіганні негативним наслідкам від тіньового сектору економіки.

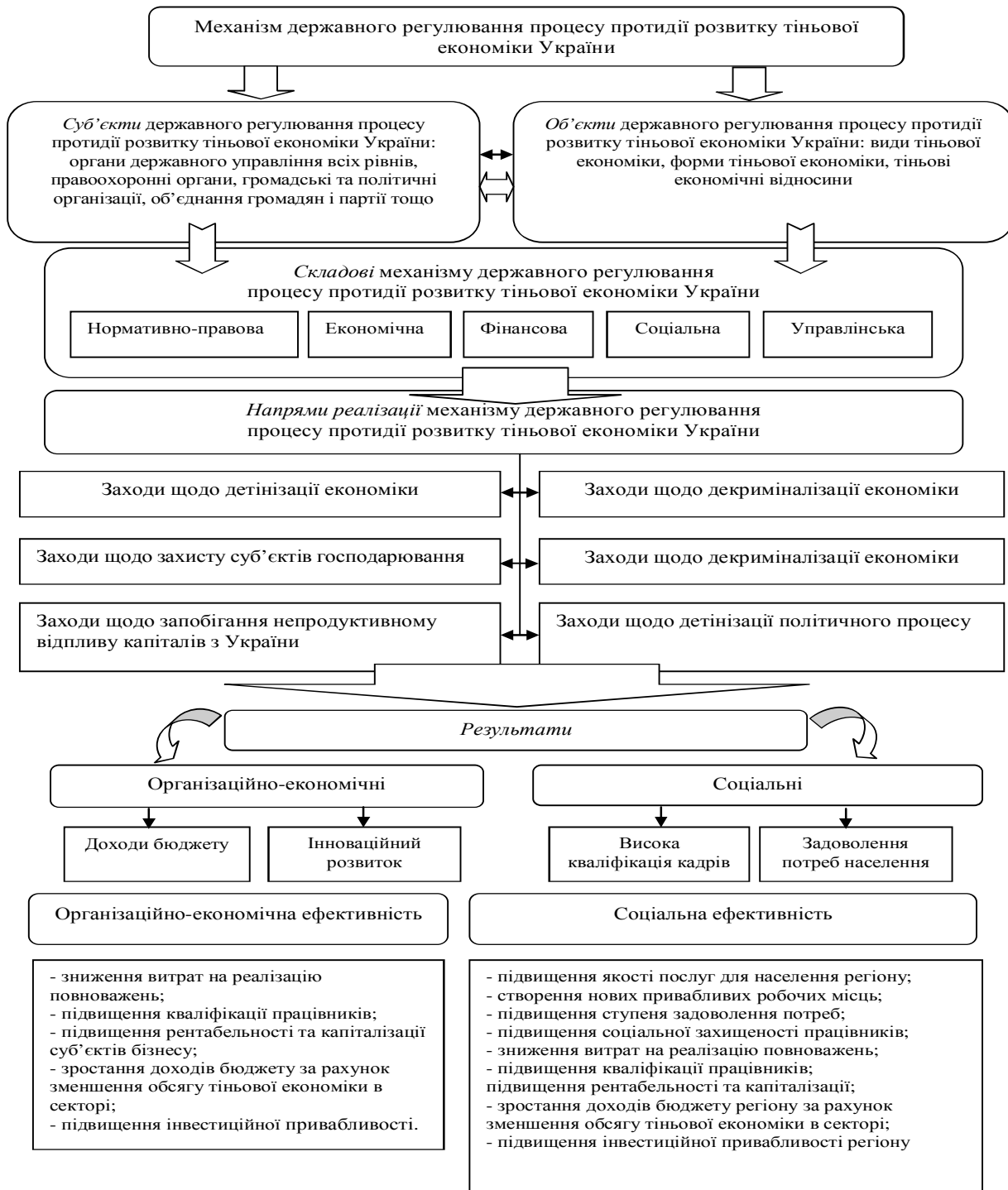

Рис. 2. Пропонований механізм державного регулювання процесу протидії розвитку тіньової економіки України

* Джерело: складено на основі [3; 7]

Висновки. Тіньова економіка – явище соціально-економічного характеру, що пояснюється причиною її виникнення, тобто нестачею або дефіцитом певних ресурсів або продуктів матеріального характеру та бажанням їх отримати чи примножити. Відповідно детінізація економічних процесів у державі має бути орієнтована на подолання причин їхнього виникнення, із використанням комплексу методів економічного, правового, політичного та соціального характеру.

Напрями державного впливу на процеси протидії тіньовій економіці займають важливе місце в структурі механізму державного регулювання, оскільки в процесі його застосування здійснюється стримування дії негативних чинників та перетікання ресурсів із реального сектору в нелегальне виробництво, нейтралізуються підприємницькі та фінансові ризики, посилюється контроль за тіньовими та кримінальними явищами з боку держави та суспільства. Тому актуальними напрямками подальших досліджень стане деталізація напрямів державного впливу.

Список використаних джерел:

1. Hart K. *Informal Income Opportunities and Urban Employment in Ghana. Journal of Modern African Studies.* 1973. Vol.11. P. 61–90.

2. Schneider F., Williams C. *The Shadow Economy. The Institute of Economic Affairs.* 2013. 186 p.

3. Буров В. Теневая деятельность субъектов малого предпринимательства. *Теневые экономические отношения субъектов малого предпринимательства и пути их легализации. LAPLAMBERT Academic Publishing GmbH & Co. KG.* 2011. 225 p.

4. Верещагин С.Г. Политика государства по борьбе с теневой экономикой, уклонением от уплаты налогов и противодействию легализации «грязных денег». *Бизнес в законе.* 2006. № 3–4. С. 38–55.

5. Дворянінов А.В. Напрями детінізації економіки України через застосування податкових механізмів. *Фінансовий простір. Макроекономічні проблеми соціально-економічного розвитку України.* 2013. № 4 (12). С. 151–156.

6. Латов Ю.В. *Экономика вне закона. Очерки по теории и истории теневой экономики [монограф.].* М. : МОНФ, 2001. 280 с.

7. Маркина И.А. Проблемы детенизации в контексте экономической безопасности Украины. *Бизнес. Образование. Право. Вестник Волгоградского института бизнеса.* 2014. № 4 (29). С. 27–31.

8. Проява С.М. *Экономизация коррупции. Механизм противодействия: [монограф].* М. : ЮНИТИ-ДАНА: Закон и право, 2008. 144 с.

9. Сулакшин С.С., Максимов С.В., Ахметзянова И.Р. и др. Государственная политика противодействия коррупции и теневой экономике в России. В 2-х т. Т.2. М. : Научный эксперт, 2009. 304 с.

10. Тіньова економіка: сутність, особливості та шляхи легалізації: монографія / за ред. З. С. Варналія. К. : НІСД, 2006. 576 с.

11. Чернышева Ю.Г. Государственная поддержка малого предпринимательства в контексте экономических противоречий: теория и практика: автореф. ... д-ра экон. наук. Ростов-на Дону, 2009. 45 с.

12. Швабій К.І. Дослідження структури тіньового сектору економіки. *Актуальні проблеми економіки.* 2010. № 3 (105). С. 115–121.

13. Шулуc А.А. Объективные основы и направления развития системы поддержки малого предпринимательства в России: дисс. ... д-ра экон. наук. СПб., 1997. 264 с.

14. Кравчук А.О. Тіньові аспекти економіки України в податковому секторі. *Український журнал прикладної економіки. Тернопільський національний економічний університет.* 2016. Том 1. № 3. С. 79–86.

15. Мищак І.М. До питання легальності проголошення незалежності України та виходу її зі складу СРСР у 1991 році. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України.* 2016. № 6. С. 41–46.

16. Мищак І.М. Проблеми і перспективи зміцнення фінансової спроможності органів місцевого самоврядування. *Питання правового забезпечення модернізації державного*

управління та місцевого самоврядування в Україні (матеріали науково-практичної конференції) / Заг. ред. Т. В. Мотренка, В. Є. Воротіна. К.: Інститут законодавства Верховної Ради України, 2017. С. 72–77.

17. Наумов О.Б. Язлюк Б.О. Соціально-економічні чинники нарощення процесів тіньової економіки України. *Український журнал прикладної економіки*. 2016. Том 1. № 1. С. 180–187.

18. Гришова І.Ю., Дяченко О.П. Дієвість механізмів державного управління в сфері протидії тіньовій економіці в Україні. *Право та державне управління*. 2016. № 3. С. 183–189.

19. Гришова І.Ю. Дяченко О.П. Стратегія державної політики в сфері детінізації економіки України. *Право та державне управління*. 2016. № 4. С. 207–213.

** Маркіна Ірина Анатоліївна – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри менеджменту Полтавської державної аграрної академії.*

** Сьомич Микола Іванович – кандидат наук з державного управління, доцент, доцент кафедри підприємництва і права Полтавської державної аграрної академії.*

Стаття надійшла до редакції 31 травня 2018 р.

УДК 351:338.2

Олександр Наумов *

Олексій Дяченко *

ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ МЕХАНІЗМІВ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРОЦЕСІВ ПРОТИДІЇ РОЗВИТКУ ТІНЬОВОЇ ЕКОНОМІКИ В УКРАЇНІ

Статтю присвячено дослідженню питань оцінки ефективності механізмів державного регулювання процесів протидії розвитку тіньової економіки в Україні, виділені системні чинники ефективності їх функціонування та проведено аналіз результатів роботи органів виконавчої влади, метою діяльності яких є боротьба з тіньовою економічною діяльністю та корупційними проявами.

Ключові слова: оцінка ефективності, тіньова економіка, конкурентоспроможність, корупція, економічна безпека, державне управління.

Наумов А. Б., Дяченко А. П. Оценка эффективности механизмов государственного регулирования процессов противодействия развитию теневой экономики в Украине.

Статья посвящена исследованию вопросов оценки эффективности механизмов государственного регулирования процессов противодействия развитию теневой экономики в Украине, выделены системные факторы эффективности их функционирования и проведен анализ результатов работы органов исполнительной власти, целью деятельности которых является борьба с теневой экономической деятельностью и коррупционными проявлениями.

Ключевые слова: оценка эффективности, теневая экономика, конкурентоспособность, коррупция, экономическая безопасность, государственное управление.

Naumov O. B., Diachenko O. P. Evaluation of the effectiveness of mechanisms of state regulation of processes of counter-development of the shadow economy in Ukraine.

The article is devoted to questions of assessing the effectiveness of mechanisms of state regulation of processes of counter-development of the shadow economy in Ukraine, highlighted the systemic factors of efficiency of their functioning and the analysis of the results of work of bodies of executive power, the aim of activity of which is to combat shadow economic activities and corruption.

Keywords: assessment of the efficiency, shadow economy, competitiveness, corruption, economic security, state administration.

Актуальність теми. Економічні реалії сьогодення засвідчують факт поширення обсягів тіньового сектору економіки України за межі порогових значень. Така ситуація обумовлює